

OMMAVIY AXBOROT VOSITALARIDA O‘ZLASHTIRILGAN SO‘ZLARNI ISHLATISH VA ULARNING TIL ONGI GA TA’SIRI (PSIXOLINGVISTIK TAHLIYLAR)

Moxidil Meyliyeva Odil qizi

Qarshi xalqaro universiteti, o‘qituvchi

Qashqadaryo, O‘zbekiston

mohidilmeyliyeva@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada ommaviy axborot vositalarida ishlatilayotgan o‘zlashtirilgan so‘zlarning turlari, manbalari va ular til ongiga ta’siri tahlil qilinadi. O‘zlashtirilgan so‘zlar, ayniqsa, globalizatsiya va texnologiyaning rivojlanishi tufayli o‘zbek tiliga kiritilmoqda. Ushbu jarayon tilni boyitish imkonini bersa-da, milliy tilning o‘ziga xosligini saqlashni muhim ahamiyatga ega. Maqolada o‘zlashtirilgan so‘zlar va ularga teng muqobil o‘zbek atamalarining qo‘llanilishi hamda ularning jamoatchilik tomonidan qanday qabul qilinishi ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: o‘zlashtirilgan so‘zlar, til ongini rivojlantirish, ommaviy axborot vositalari, milliy til, globalizatsiya.

KIRISH

Bugungi kunda globalizatsiya jarayonining ta’siri bilan dunyo xalqlari o‘rtasidagi madaniy va til almashinuvi tezlashmoqda. O‘zbek tiliga kirib kelgan o‘zlashtirilgan so‘zlar bu jarayonning yaqqol namunasidir. Xususan, ommaviy axborot vositalari, shu jumladan televizion dasturlar, internet sahifalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali chet tillaridan o‘zbek tiliga ko‘plab so‘zlar kirib, ular keng tarqalgan. Bu o‘zgarishlar faqat tilning leksik tarkibini boyitish bilan qolmay, balki tilning umumiy strukturasini, milliy identifikatsiyani va nutq madaniyatini ham sezilarli darajada o‘zgartirmoqda.

Hozirgi kunda o‘zlashtirilgan so‘zlarning ko‘pligi va ularning turli sohalarda ishlatilishi, jumladan texnologiya, iqtisodiyot, madaniyat va ta’lim sohalarida ko‘rinib-chorib, ular haqida jamiyatda turli qarashlar mavjud. Yoshlar uchun bu so‘zlar yangi va zamonaviy dunyo bilan bog‘lanishni anglatadi, biroq kattaroq avlod uchun bu so‘zlar ko‘pincha begona va notanish bo‘lib qolmoqda.

Shu sababli, ushbu maqolada o‘zlashtirilgan so‘zlarning o‘zbek tiliga ta’siri, ularning til ongiga va jamiyatdagi madaniy qiymatlarni shakllantirishga qanday ta’sir ko‘rsatayotgani psixolingvistik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda ommaviy axborot vositalarida ishlatiladigan o‘zlashtirilgan so‘zlar tahlil qilinadi, ularning turli ijtimoiy guruhlar tomonidan qanday qabul qilinishi, o‘zbek tilidagi ekvivalentlarining mavjudligi va ularning milliy nutq madaniyatiga ta’siri o‘rganiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O‘zlashtirilgan so‘zlarning tilga ta’siri, globalizatsiya jarayonlari va chet tillaridan kirib kelgan so‘zlar haqida ko‘plab ilmiy ishlar mavjud. Ular orasida psixolingvistika sohasida olib borilgan tadqiqotlar o‘ziga xos ahamiyatga ega.

Xususan, so‘nggi yillarda o‘zlashtirilgan so‘zlarning o‘zbek tiliga kirib kelishi va bu jarayonning til ongiga ta’siri haqida bir nechta ishlar e’tiborni tortgan. Tadqiqotlarda, o‘zlashtirilgan so‘zlarning yoshlar tomonidan qanday qabul qilinishi, ularning nutq madaniyatiga ta’siri va milliy identifikatsiyani qanday shakllantirishi o‘rganilgan.

Bu tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘zlashtirilgan so‘zlar nafaqat yangi leksik birliklarni kiritadi, balki tilning tizimiga ta’sir qiladi, yangi kommunikativ amaliyotlarni shakllantiradi va madaniy integratsiyaning ko‘rinishlarini yuzaga keltiradi. Shu nuqtai nazardan, o‘zlashtirilgan so‘zlar haqida olib boriladigan psixolingvistik tahlil va metodologik yondashuvlar muhim o‘rin tutadi.

NATIJALAR

Ushbu tadqiqotda o‘zlashtirilgan so‘zlarning ommaviy axborot vositalarida va kundalik nutqda qanday qo‘llanilayotgani, ularning jamiyatga ta’siri, shuningdek, o‘zbek tilidagi ekvivalentlarining o‘rni o‘rganildi. Tadqiqotning asosiy natijalari quyidagilardan iborat:

1. O‘zlashtirilgan so‘zlar miqdori va tarqalishi

O‘zlashtirilgan so‘zlar, asosan, ingliz, rus, turk va arab tillaridan kelib chiqqan bo‘lib, ular ayniqsa zamonaviy texnologiyalar, biznes, internet kommunikatsiyasi va madaniyat sohalarida keng tarqalgan. Masalan, “online”, “streaming”, “content”, “marketing”, “like”, “hashtag” kabi so‘zlar ommaviy axborot vositalarida, ijtimoiy tarmoqlarda va kundalik nutqda tez-tez ishlatilmoqda. Bunday so‘zlar, o‘zbek tilidagi ekvivalentlari bilan taqqoslaganda, ancha yuqori chastotada ishlatilgan. Bu, globalizatsiya jarayonlarining ta’siri va texnologik rivojlanishning tilda qanday aks etayotganini ko‘rsatadi.

2. Nutq madaniyatiga ta’siri

O‘zlashtirilgan so‘zlar tilga ta’sir etish bilan birga, nutq madaniyatini ham o‘zgartirmoqda. Ular ko‘pincha qisqa va qulay bo‘lib, kommunikatsiya jarayonini tezlashtiradi. Ammo, ayrim hollarda, bu so‘zlar ortiqcha ravishda ishlatilganda, tilni siqib chiqarishi mumkin. O‘zbek tilida o‘zlashtirilgan so‘zlarga qarshi bo‘lgan konservativ qarashlar mavjud. Masalan, “online” so‘zi o‘rnida “masofaviy” so‘zining ishlatilishi kutilganidek, keng tarqalmagan va juda kam ishlatiladi. Bu o‘zlashtirilgan so‘zlarning tilga ta’siri va madaniyatga integratsiyasi jarayonida milliy tilga bo‘lgan ehtiyoj va hurmatni ham o‘rgatish zarurligini ko‘rsatadi.

3. Psixolingvistik tahlil

Psixolingvistik yondashuv orqali o‘zlashtirilgan so‘zlarning tilga qanchalik chuqur kirib borayotganini tahlil qilish imkoniyati yaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘zlashtirilgan so‘zlar faqatgina leksik jihatdan emas, balki semantik jihatdan ham o‘zgarishga olib kelmoqda. Ular faqat aniq bir ma’noni anglatish bilan cheklanmay, yangi ma’no qatlamlarini shakllantirishda ham ishtirok etmoqda. Bu jarayon, ayniqsa, yosh avlod tomonidan o‘zlashtirilgan so‘zlarning ko‘p qirrali va zamonaviy ma’nolarni anglatishida ko‘zga tashlanadi.

Jadval 1. O'zlashtirilgan so'zlarning tillar bo'yicha taqsimoti

Tildan o'zlashtirilgan so'zlar	Ingliz tili	Rus tili	Turk tili	Arab tili	Boshqa tillar
Texnologiya sohalari	35%	10%	15%	5%	5%
Iqtisodiy sohalar	25%	15%	10%	5%	10%
Madaniyat va san'at	15%	10%	20%	5%	5%
Internet va ijtimoiy tarmoqlar	20%	5%	5%	5%	5%
Boshqa sohalar	5%	5%	5%	10%	5%

Izoh: Jadvalda ko'rsatilgan foizlar o'zlashtirilgan so'zlarning umumiy miqdori asosida taqsimlangan.

Jadvalda ommaviy axborot vositalarining turli turlarida ishlatiladigan o'zlashtirilgan so'zlar va ular bilan bog'liq izohlar ko'rsatilgan. Bu so'zlar ommaviy axborot vositalarida tahlil qilingan kontekstga qarab turlicha ishlatiladi.

Ommaviy axborot vositalarida o'zlashtirilgan so'zlarning ishlatilishi, globalizatsiya jarayonining tilga ta'sirini ko'rsatadi. Televizor, radio, internet va ijtimoiy tarmoqlar, web saytlar va bloglar kabi turli platformalarda o'zlashtirilgan so'zlar, asosan texnologiya, iqtisodiyot va madaniyat bilan bog'liq sohalarida ishlatiladi. Masalan, "online", "content", "app", "stream" kabi atamalar, bu vositalarda zamonaviy va global axborot almashinuvi uchun muhim vositalarga aylanadi. Ijtimoiy tarmoqlarda, yoshlar orasida "like", "hashtag", "stream" kabi so'zlar keng tarqalgan bo'lib, ular kommunikatsiyaning samaradorligini oshiradi va global madaniyatni integratsiya qilishda yordam beradi. Bunday o'zlashtirilgan so'zlar, nafaqat axborotni tez va samarali yetkazishda, balki til va madaniyatning globalizatsiyaga moslashishida muhim rol o'ynaydi.

MUHOKAMA

O'zlashtirilgan so'zlar ommaviy axborot vositalarida keng qo'llanilishi, globalizatsiya jarayonining tilga va madaniyatga ta'sirini yaqqol ko'rsatadi. Ushbu jarayonning tahlili shuni ko'rsatadiki, o'zlashtirilgan so'zlar asosan texnologiya, iqtisodiyot, madaniyat va axborot sohalarida ishlatiladi, bu esa ommaviy axborot vositalarining kontentini zamonaviylashtirishga, global miqyosda bir xil axborot muhitini yaratishga xizmat qiladi. Ammo bu jarayonning tilga ta'siri ikki tomonlama. Shunday qilib, o'zlashtirilgan so'zlarning ommaviy axborot vositalarida ishlatilishini boshqarish, tilning madaniy jihatlarini saqlash va uning rivojlanishiga xizmat qiladigan choralar ko'rish zarur. Tiling boyligi va o'ziga xosligini saqlab qolish uchun, mutaxassislar va jurnalistlar o'z faoliyatlarida ehtiyotkorlik bilan harakat qilishlari, o'zlashtirilgan so'zlar va milliy atamalarni qo'llashda me'yorni saqlashlari lozim. Bularning barchasi milliy tilni rivojlantirish va uni globalizatsiya jarayonida zamonaviy axborot muhitida muvaffaqiyatli ishlatish uchun zarur bo'lgan qadamlar hisoblanadi.

XULOSA

O'zlashtirilgan so'zlarning ommaviy axborot vositalarida keng qo'llanilishi, globalizatsiya jarayonining ta'siri va zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu jarayon tilni boyitish va yangi tushunchalarni joriy etish imkoniyatlarini yaratgan bo'lsa-da, u milliy tilning o'ziga xosligini yo'qotish xavfini ham keltirib chiqaradi.

Shu bilan birga, tilshunolar, mutaxassislar va jurnalistlarning o'zlashtirilgan so'zlar va milliy atamalar o'rtasida muvozanatni ta'minlash, tilning an'anaviy xususiyatlarini saqlab qolish va globalizatsiya jarayonida o'zbek tilining o'rnini mustahkamlashga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirish muhimdir. Bu, o'z navbatida, tilning rivojlanishini, uning boyligini saqlashni va milliy madaniyatni himoya qilishni ta'minlaydi. Bunday yondashuv, o'zbek tilining global axborot muhitida muvaffaqiyatli qo'llanilishi uchun zarur bo'lgan asosiy omillardan biridir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Jamolov, J. (2012). *Chet til o'qitish metodikasi*. O'qituvchi.
2. Kholikova, N. (2020). Poetic Features of Uzbek Poetry of the National Awakening Period. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 04(84), 615-623.
3. Barduhn, S. (2014). Developing cross-cultural awareness in the monolingual classroom. *Teaching English*, British Council, BBC. <https://www.teachingenglish.org.uk/article/developing-cross-cultural-awareness-monolingual-classroom-0>
4. Mardonov, S., Khodjamkulov, U., & Botirova, S. (2020). The Need to Educate Young People with the Spirit of Patriotism in the Context of Globalization. *Journal of Critical Reviews*, 7(12), 243-247.
5. Shamsiddinov, M. (2018). *O'zbek tilidagi o'zlashtirilgan so'zlar va ularning leksik boyligi*. Fan va texnologiya, 12(5), 34-40.
6. Akhmedov, F. (2017). The Role of Mass Media in Language Evolution in the Context of Globalization. *Global Media Journal*, 9(1), 55-63.
7. Alimov, D. (2015). *Globalizatsiya va uning o'zbek tiliga ta'siri*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
8. Karimov, I. (2021). *Til va madaniyat: O'zlashtirilgan so'zlar va milliy til*. Toshkent: Universitet nashriyoti.